

Ivana Rochovská,

PaedDr., PhD.,

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Inštitút Juraja Páleša v Levoči

(Levoča, Slovensko)

Ivana Rochovska,

PaedDr., PhD.,

Catholic University in Ružomberok

(Slovakia)

ТРУДОТЕРАПІЯ ЦИГАНСЬКИХ УЧНІВ ТА УЧНІВ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ ЗАСОБАМИ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ

ERGOTERAPIA RÓMSKYCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA PROSTREDNÍCTVOM TRADIČNÝCH ĽUDOVÝCH REMESIELTEACHER

Termín ergoterapia pochádza z gréckych slov ergon (práca) a terapia (liečenie), teda zjednodušene možno povedať, že ide o liečbu prácou. Ergoterapia je terapeutický postup, ktorý využíva špecifické diagnostické a liečebné metódy, postupy pri terapii jedincov každého veku s rôznym typom postihnutia, či už fyzickým, psychickým, zmyslovým alebo mentálnym postihnutím. Úlohou ergoterapie je dosiahnuť maximálnu samostatnosť a nezávislosť jednotlivcov v domácom, pracovnom a sociálnom prostredí, a tým zvýšiť kvalitu ich života (Pfeifer, 1990).

Ergoterapia predstavuje jeden z prostriedkov liečebnej rehabilitácie a nemožno ju zamieňať s pojmom pracovná rehabilitácia. Ergoterapia je liečba prácou. U detí sa dá obdobne povedať, že je to liečba pomocou hravých aktivít. Ergoterapia je účelné zamestnávanie, orientované na realitu pracovného života na jednej strane a na druhej strane vyzdvihujúce kreatívnu činnosť. Rozvíja teda rôzne pracovné schopnosti človeka s postihnutím tak, aby ho bolo možné úspešne začleniť do plnohodnotného života (Jankovský, 2001). Prvá škola, kde sa vyučovala ergoterapia, bola otvorená v roku 1925 v Chicagu a bola orientovaná na prácu s osobami s mentálnym postihnutím a a duševnými chorobami. Na Slovensku je od roku 1986 Rehabilitačný ústav so sídlom v Kováčovej, kde sa presadzuje ergoterapia, liečebná výchova k sebastačnosti, liečebná telesná výchova (Pfeiffer, 1990).

Detská ergoterapia sa usiluje o dosiahnutie maximálnej sebastačnosti, samostatnosti dieťaťa. Významnú úlohu zohrávajú tiež rodičia dieťaťa s postihnutím, ktorých je nevyhnutné pre túto metódu získať a dobre pripraviť. Vyžaduje to od nich veľa trpezlivosti, dôslednosti a v vieru v zmysel tejto namáhavej práce. Ergoterapia má nielen liečebný efekt, ale tiež resocializačný, v dôsledku čoho úzko súvisí nielen s pracovnou rehabilitáciou (začleňovanie do práce), ale tiež s rehabilitáciou sociálnou (Jankovský, 2001).

- Ciele ergoterapie sú rôzne, napr.
- zlepšenie telesných a psychických funkcií osôb so špeciálnymi potrebami,
- zlepšenie narušeného správania (upokojenie),
- zlepšenie fyziologických orgánov,
- vzbudenie záujmu o prácu namiesto pohodlnej nečinnosti,
- odvádzanie prebytočnej energie,
- vytváranie bežných životných situácií spojených s pracovnou činnosťou,
- zvýšenie sebavedomia a sebahodnotenia,
- príležitosť byť v ľudskej skupine,
- zvýšenie schopnosti sústredenia a manuálnej zručnosti.

Ergoterapeut (odborný asistent sociálnych služieb, pracovný terapeut) je pracovník s vyššou kvalifikáciou, ktorý vykonáva ergoterapeutické vyšetrenie, stanovuje optimálne varianty a kombinácie ergoterapeutických postupov na dosiahnutie liečebného cieľa, a to najmä v zdravotníckych zariadeniach, v zariadeniach sociálnej starostlivosti a chránených dielňach. Ergoterapeut má mať vyššie odborné alebo vysokoškolské vzdelanie I. stupňa.

Pracovné činnosti:

- Využívanie špecifických diagnostických a liečebných metód, postupov pri terapii jedincov každého veku s rôznym typom postihnutia, ktorí sú trvale alebo dočasne fyzicky, psychicky, zmyslovo alebo mentálne postihnutí.
- Prevencia, diagnostika, liečba, výskum porúch zdravia a ich následkov s cieľom maximálne možnej obnovy a zachovania, resp. zlepšenia telesných, duševných a sociálnych funkcií a pracovných schopností, ako aj resocializácie a reintegrácie.
- Zostavovanie krátkodobých a dlhodobých plánov ergoterapie, vrátane výberu postupov a metódik.
- Spracovanie dlhodobého plánu komplexnej rehabilitácie klienta.

- Spolupráca na tvorbe individuálneho plánu pacienta/klienta.
- Poskytovanie poradenstva vo využívaní pomôcok a inštruktáže v otázkach adaptácie, kompenzácie a substitúcie (nahradenie) porúch a ochorení.
- Inštruktáž v oblasti získavania, udržania alebo znovunadobudnutia manuálnych a pracovných návykov a pod.
- Vyhľadávanie a realizácia odborných pracovných výcvikov, vrátane vyhľadávania pracovných príležitostí na liečbu prácou.
- Vedenie a usmerňovanie klientov k hygiene pri práci a ďalších aktivitách.
- Zabezpečovanie materiálu a pomôcok na pracovný výcvik pacienta/klienta.
- Vedenie príslušnej dokumentácie.

Osobnostné predpoklady:

- Využívanie špecifických diagnostických a liečebných metód, postupov pri terapii jedincov každého veku s rôznym typom postihnutia, ktorí sú trvale alebo dočasne fyzicky, psychicky, zmyslovo alebo mentálne postihnutí.
- Prevencia, diagnostika, liečba, výskum porúch zdravia a ich následkov s cieľom maximálne možnej obnovy a zachovania, resp. zlepšenia telesných, duševných a sociálnych funkcií a pracovných schopností, ako aj resocializácie a reintegrácie.
- Zostavovanie krátkodobých a dlhodobých plánov ergoterapie, vrátane výberu postupov a metódik.
- Spracovanie dlhodobého plánu komplexnej rehabilitácie klienta.
- Spolupráca na tvorbe individuálneho plánu pacienta/klienta.
- Poskytovanie poradenstva vo využívaní pomôcok a inštruktáže v otázkach adaptácie, kompenzácie a substitúcie (nahradenie) porúch a ochorení.
- Inštruktáž v oblasti získavania, udržania alebo znovunadobudnutia manuálnych a pracovných návykov a pod.
- Vyhľadávanie a realizácia odborných pracovných výcvikov, vrátane vyhľadávania pracovných príležitostí na liečbu prácou.
- Vedenie a usmerňovanie klientov k hygiene pri práci a ďalších aktivitách.
- Zabezpečovanie materiálu a pomôcok na pracovný výcvik pacienta/klienta.
- Vedenie príslušnej dokumentácie.

Odborné zručnosti:

- Vyhľadávanie odborného pracovného výcviku, vrátane vyhľadávania pracovných príležitostí pre liečbu prácou
- Vykonávanie špeciálnych inštruktáží v oblasti získavania, udržania alebo znovu nadobudnutia manuálnych zručností a pracovných návykov klientov
- Vedenie požadovanej evidencie (záznamy o vykonaných prácach, o požiadavkách klientov a pod.)
- Vedenie klientov k praktickým činnostiam
- Zostavovanie krátkodobých a dlhodobých plánov ergoterapie, vrátane výberu postupov a metódik
- Využívanie špecifických diagnostických a liečebných metód, postupov pri terapii jedincov každého veku s rôznym typom postihnutia, ktorí sú trvale alebo dočasne fyzicky, psychicky, zmyslovo alebo mentálne postihnutí
- Poskytovanie poradenstva vo využívaní pomôcok a inštruktáže v otázkach adaptácie, kompenzácie a substitúcie (nahradenie) porúch a ochorení (Kartotéka typových pozícií, 2010).

Ergoterapia sa vo veľkej miere uplatňuje v domovoch sociálnych služieb. Na Slovensku je viacero domovov sociálnych služieb, v ktorých má ergoterapia svoje uplatnenie. Uvedieme aspoň niektoré z nich.

V domove sociálnych služieb v obci Zavar je činnosť klientov uskutočňovaná v dielnach: keramická - práca s hlinou, maľovanie drevených hračiek, výroba sviečok z parafínu, výroba predmetov z kartónu a kože, knihviazačstvo, dielňa ručných prác a tkanie kobercov, dielňa na výrobu metiel z ciroku, dielňa na výrobu zámkovej dlažby, starostlivosť o sad, záhradu a park kaštieľa, individuálne terapie na oddelení zamerané na rozvoj psychomotorických zručností, animoterapia so zameraním na farmingterapiu. Činnosť v dielnach je vedená ergoterapeutmi, ktorí pracujú podľa vypracovanej metodiky, podľa harmonogramu práce, osobnostných predpokladov, jednoduchého ľudského prístupu ku klientovi, čím vytvárajú pozitívnu pracovnú klímu. Každý deň v týždni sa o pol deviatej stretáva pracovná skupina v dielni a činnosť začína komunitou. Klient môže prejaviť svoj názor, prísť s nápadom, navrhnúť riešenie problému. Každý klient presne vie, čo bude robiť. Práca je rozdelená podľa schopností záujmu klienta a náročnosti. Cieľom je učiť klientov primerane telesne i mentálne pracovať, pestovať u nich kladný vzťah k práci, prebúdať záujem, zlepšovať ich schopnosť udržať aktívnu pozornosť, zlepšiť pracovnú disciplínu. Klienti sa pravidelne prezentujú s výrobkami ergoterapeutických dielní a výsledkami činnosti pomocných terapií na kultúrnych a spoločenských akciách.

V domove sociálnych služieb Symbia vo Zvolene sa ergoterapeuti pri práci s klientom zameriavajú na základné okruhy: sebaobsluhu, upratovacie práce a práce s technickým materiálom. Sebaobsluha je zameraná na získavanie čo najvyššieho stupňa samostatnosti v jednotlivých činnostach a na utváranie, rozvíjanie a upevňovanie hygienických a sociálnych návykov. Upratovacie práce sú zamerané na cvičenie a vytváranie elementárnych pracovných zručností, rozvíjanie celkovej samostatnosti a presnosti pri práci. Práce s technickým materiálom, prírodninami, zostrojovanie sa zameriavajú na rozvíjanie manipulačných, napodobňovacích a konštruktívnych schopností. V tejto oblasti ergoterapie sa klienti môžu realizovať v samotných triedach (výzdoba triedy, výroba karnevalových masiek a pod.), v keramickej dielni, v tkáčskej dielni. V keramickej dielni s pecou na vypaľovanie výrobkov z hlíny a s príslušným vybavením funguje pracuje ergoterapeutka individuálnou alebo skupinovú formou. Každý klient pracuje s hlinou podľa svojich schopností (od štipkania hlíny až po výrobu finálnych výrobkov). Prípravu na keramickú dielňu realizujú vychovatelia v rámci svojich skupín, a to napríklad formou vytvárania a modelovania z plastelíny.

V tkáčskej dielni tkajú koberce zručnejší klienti. Príprava potenciálnych pracovníkov v tkáčskej dielni prebieha na tzv. malých krosnách, na ktorých sa klienti učia základným princípom práce s materiálom a krosnami. Samotnú prácu v tkáčskej dielni má na starosti vychovávateľka – ergoterapeutka. V rámci oddelenia autizmu je k dispozícii dielňa, v ktorej majú klienti možnosť oboznámiť sa s prácou s jednoduchým pracovným náradím (pílenie drevených doštičiek, zatíkanie klincov, šroubovanie,...). Akákoľvek pracovná činnosť je založená na báze dobrovoľnosti a možnosti výberu. Každý klient je vedený k práci nenútenou formou.

V Centre sociálnych služieb Fantázia v Kysuckom Novom meste prebieha ergoterapia najmä v dvoch pracovných dielňach, v ktorých klienti pracujú s rôznymi materiálmi, ako napríklad papier, plastelína, modurit, hlina, keramika, drevo, farby a textil. Vyrobené výrobky sa vystavujú na celoslovenských a zahraničných výstavách. Život klientov v zariadení sociálnych služieb sa má čo najviac podobať životu zdravých ľudí. Schopných klientov je nutné zamestnávať pre nich primeranou pracovnou alebo záujmovou činnosťou.

Nezisková organizácia ReSocia sa prostredníctvom ergoterapie zameriava na podporu zdravia a celkovej pohody jedinca prostredníctvom zamestnávania. Primárnym cieľom ergoterapie je umožniť ľuďom účastiť sa každodenných aktivít. Ergoterapeuti dosahujú tento cieľ tak, že sa snažia pomôcť ľuďom vykonávať činnosti, ktoré zvyšujú možnosť ich začlenenia (participácie), alebo prispôsobujú prostredie podporujúce participáciu osoby.

V Domove sociálnych služieb v Batizovciach sa ergoterapia sústreďuje na vylepšenie, udržanie klientovho fyzického, psychického a sociálneho stavu za pomoci aktivít založených na vlastnej snahe klienta. Pracovná činnosť má charakter postupnosti (dielčích krokov) a pravidelnosti. Zúčastňujú sa jej klienti, ktorí sú vybavení určitou zručnosťou, majú do určitej miery trpezlivosť a schopnosť sústrediť sa. V Dmome sociálnych služieb v Batizovciach sú zriadené nasledujúce ergoterapeutické pracoviská : dielňa vyšívania háčkovania, cukrárska a stolárska dielňa a dielňa na výrobu upomienkových darčiekov. Pri práci a terapii sa využívajú individuálne plány činnosti a diferencovaný prístup ku každému klientovi. Pracuje sa na základe ročných plánov rozpracovaných na jednotlivé mesiace.

Domov sociálnych služieb Hrabiny v Novej Bani vytvára pre klientov možnosť pracovnej činnosti, ktorú vykonávajú s klientmi ergoterapeutky. Program týchto činností je prispôsobený zdravotným možnostiam klienta. Táto činnosť je najčastejšie zameraná na výtvarné práce na precvičenie a udržanie zručnosti, alebo je to pomoc pri úprave okolia zariadenia. V areáli je záhrada, čo tiež dáva priestor na sebarealizáciu klientov. Je rozčlenená na menšie políčka, na ktorých si klienti podľa vlastného záujmu, svojich možností a schopností pestujú rôznu zeleninu a kvety. V zime sú to pracovné aktivity v pracovných miestnostiach. Sebaobsluha je zameraná na získavanie čo najvyššieho stupňa samostatnosti v jednotlivých činnostiach a na utváranie, rozvíjanie a upevňovanie hygienických a sociálnych návykov. Návčik, udržiavanie a zdokonaľovanie samoobslužných činností prebieha v rámci jednotlivých buniek a majú ho na starosti opatrovateľky za spolupráce vychovávateľiek. Upratovacie práce sú zamerané na cvičenie a vytváranie elementárnych pracovných zručností, rozvíjanie celkovej samostatnosti a presnosti pri práci. Ľudovomelecká výroba je zameraná na základy pletenia košov (úžitkových, okrasných, hospodárskych), pletenia rôznych umeleckých predmetov (slniečka, vázy...), bábik zo šúpolia, práce s hlinou, modelovania, točenia na hrnčiarskom kruhu, vypaľovania v elektrickej peci. Osvojenie si tradičných hodnôt ľudovej tvorby majú možnosť využiť v službách obyvateľstvu, i ako vhodné trávenie voľného času alebo individuálne. Praktické vyučovanie je kombinované s teoretickou odbornou výučbou, ako napr. technológia zakladania vrbovísk, spracovanie prútia, výroba košíkárskych výrobkov, oboznámenie sa s rôznymi druhmi materiálu (drevo, hlina, vrbá, pedik...). Výrobky sú využívané na ozdobu interiérov, na rôzne výstavy remeselných prác, na predaj pri príležitosti sviatkov (Vianoce, Veľká noc, Pamiatka zosnulých...), alebo ako dary a suveníry. V Domove sociálnych služieb je ergoterapia zameraná aj na prácu s rôznym materiálom a technikami, ako napríklad práca v hrnčiarskej dielni, vytváranie bábik zo šúpolia, maľba na sklo, práca v stolárskej dielni, navliekanie korálok (náramky priateľstva, drobné zvieratká či postavičky), odliatky zo sádry (obrázky, magnetky, šperkovnice a pod.), práca s drôtom a kožou.

Ako už bolo spomenuté, ergoterapia sa vo veľkej miere uplatňuje v domovoch sociálnych služieb, ale jej prvky majú svoj priestor aj vo výchovnom a vzdelávacom procese na rôznych typoch a stupňoch škôl. Sú viaceré dôvody na uplatňovanie prvkov ergoterapie pri výchove a vzdelávaní žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a rómskych žiakov. Podľa Štátneho vzdelávacieho programu pre 1. stupeň ZŠ v SR – ISCED 1 sociálne znevýhodňujúce prostredie nedostatočne stimuluje rozvoj mentálnych, vôľových a emocionálnych vlastností jednotlivca, nepodporuje jeho efektívnu socializáciu a neposkytuje dostatok podnetov pre rozvoj osobnosti. Spôsobuje sociálno-kultúrnu depriváciu, deformuje intelektuálny, mravný a citový rozvoj jednotlivca a z aspektov edukácie ho z týchto dôvodov možno považovať za osobu so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

Výchova a vzdelávanie žiakov so zdravotným znevýhodnením sa uskutočňuje na slovenských školách podľa druhu postihnutia alebo narušenia v špeciálnych školách, v špeciálnych triedach základných škôl a ako vzdelávanie v školskej integrácii (začlenených) v základnej alebo strednej škole. Výhodiskovými dokumentmi pre systém vzdelávania sú: Zákon č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl, Informatívno-metodický materiál k integrácii žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami do základných škôl (schváleným MŠ SR s účinnosťou od 1. septembra 1999), Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. a Vzdelávacie programy pre žiakov so zdravotným znevýhodnením, ktoré vstupujú do platnosti s nástupom školskej reformy od r. 2009 v podmienkach základných škôl počnúc prvým a piatym ročníkom. Súčasná vzdelávacia politika zabezpečuje vzdelávanie zdravotne postihnutých v súlade s Deklaráciou práv dieťaťa, v ktorej sa stanovuje, že dieťaťu, ktoré je znevýhodnené telesne, zmyslovo, mentálne alebo sociálne, musí byť zabezpečená výchova, vzdelávanie a špeciálna starostlivosť podľa jeho potrieb. Nakoľko Všeobecná deklarácia ľudských práv dáva rodičom právo zvoliť pre svoje dieťa spôsob vzdelávania buď v školskej integrácii, alebo v špeciálnych triedach bežných škôl, prípadne v špeciálnych školách, v školskej

praxi sa pomerne často stretávame s integráciou žiakov s rôznymi druhmi postihnutia do bežných žiackych kolektívov, s čím majú mnohí učitelia napriek metodologickej pomoci školských špeciálnych pedagógov a psychológov nemalé problémy. Na druhej strane pre samotného žiaka so zdravotným postihnutím umožňuje integrácia do kolektívu rovesníkov bez postihnutia dosiahnuť vyšší stupeň socializácie, budúceho zapojenia do pracovného pomeru a bežného života v koexistencii s intaktnou populáciou.

Pri výchove a vzdelávaní žiakov so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami postupujú školy podľa platných učebných plánov a učebných osnov pre konkrétny druh postihnutia (v nereformovaných ročníkoch) a podľa Vzdelávacích programov pre žiakov s jednotlivými druhmi postihnutia – t. j. pre žiakov s mentálnym postihnutím, pre žiakov so sluchovým postihnutím, pre žiakov so zrakovým postihnutím, pre žiakov s telesným postihnutím, pre žiakov s narušenou komunikačnou schopnosťou, pre žiakov s autizmom alebo ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami, pre žiakov chorých a zdravotne oslabených, pre žiakov hluchoslepých, pre žiakov s vývinovými poruchami učenia, pre žiakov s poruchami aktivity a pozornosti, pre žiakov s viacnásobným postihnutím, pre žiakov s poruchami správania v ročníkoch vzdelávajúcich v intenciách prebiehajúcej školskej reformy (Vzdelávacie programy pre deti a žiakov so zdravotným znevýhodnením, 2009).

Pojem žiak zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia nemožno stotžniť s pojmom rómsky žiak. Prax však ukazuje, že mnohí rómski žiaci sú práve žiakmi zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. V príspevku sa zameriame práve na žiakov, ktorých možno zahrnúť do oboch kategórií – na rómskych žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia.

Čo sa týka rómskych žiakov, tí sú v škole živší, temperamentnejší, majú problém so sústredenosťou, ich pozornosť je slabšia, vyžadujú si častejšie prestávky na odreagovanie.

Špecifickým cieľom výchovy a vzdelávania rómskych žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia je prostredníctvom eliminácie alebo odstránenia hendikepov, vyplývajúcich zo sociálneho znevýhodnenia, dosiahnuť primeraný rozvoj ich schopností. Je viacero dôvodov, prečo odporúčame zaradiť do procesu výchovy a vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a rómskych žiakov práve ergoterapiu s prvkami tradičných ľudových remesiel. Podľa M. Kaleju (2009) možno na hodinách výtvarnej výchovy využívať výtvarný temperament rómskych žiakov, zvlášť pri prezentácii, využití kultúrnych entických atribútov. Tradičná rómska kultúra sa vyznačuje pestrosťou farieb, ich produkty sú pestré a často poňaté netradične.

Tradičné ľudové remeslá umožňujú u žiakov rozvíjať pozitívny vzťah k práci, rozvíjať manuálne zručnosti ale aj rozumové schopnosti. Okrem toho si žiaci budujú vzťah k národným tradíciám, u Rómov tak možno formovať vzťah k špecifickým rómskym remeslám, a tým hrdosť na svojich predkov a ich tradície. Medzi typické rómske remeslá patrí kováčstvo, ale aj hrnčiarstvo ručné práce akými sú čipkovanie, háčkovanie, pletenie alebo vyšívanie, a tiež zhotovovanie predmetov z prírodných materiálov ako je slama, prútie. Okrem toho sa však žiaci dozvedajú informácie a rozvíjajú vzťah k tradíciám majoritnej spoločnosti.

Vzťah Rómov k remeslám má svoje tradície. Pred mnohými storočiami sa niektorí Rómovia naučili pracovať s hlinou, drevom, kovom, prútím a rôznymi prírodnými materiálmi. (Horváthová, 2009). V 16. storočí sa jedny z prvých rómskych rodín smeli usadiť na okrajoch miest a dedín na Slovensku. Zväčša sa zaoberali kováčskym remeslom. Približne z tohto obdobia existujú aj prvé záznamy o rómskych muzikantoch. Hudba – muzicírovanie a kováčske remeslo boli najčastejšími a najrozšírenejšími povolaniami Rómov na území Slovenska, ktorými sa živilí až do 20. storočia. Rómski kováči počas 19. a 20. storočia boli skoro v každej obci na východnom Slovensku. Zhotovovali reťaze, klince, kovania a príslušné súčasti náradia na poľnohospodárske zariadenia. V 18. storočí sa už väčšina Rómov rozhodla prejsť na usadlejší spôsob života. Videli väčší význam v príležitostných prácach pre roľníkov: v lete vykonávali pomocné práce na poli, vo viniciach, pri bežných prácach okolo domu a neraz pomáhali pri pasení dobytky. Roztĺkali kameň, drvili ho na štet, ktorý bol potrebný pri stavbe ciest a komunikácií. Rómovia sa venovali aj spracovaniu prírodných materiálov, napr. slamy, z ktorej zhotovovali ošatky, z prútia vyrábali košíky a rohože rôznych tvarov a veľkostí. V tom čase už vedeli páliť vápno aj drevené uhlie. Podaktorí sa venovali hrnčiarstvu, iní zas zručne vyzávali obecné pečate. Donedávna ešte vyrábali niektorí Rómovia nepálené tehly (vaľky), ktoré boli zhotovované v drevených formách. Pri kováčskych prácach pomáhali svojim mužom aj rómske ženy, ktoré sa špecializovali na vymazávanie hlinených dlážok a pecí na chlieb v sedliackych rodinách. Ženám pomáhali pri pradení, tie ich naučili rôzne ručné práce akými sú čipkovanie, háčkovanie, pletenie alebo vyšívanie. Rómske ženy sa ešte v 19. storočí živilí aj tým, že plietli povrazy a laná, zhotovovali kefy z konských vlasov alebo prasačích štetín. Dodnes viažu metly z brezového prútia, na jednoduchých krosnách zhotovujú tzv. cigánske tkanice s pestrými vzormi. Vyrobený tovar si Rómske ženy naukladali do plachty (zajdy), ktorú si upevnili na chrbát a ponúkali ho po okolitých mestách a dedinách. Rómovia neboli vlastníkami pôdy, a preto museli základné potraviny, ktoré potrebovali pre svoju obživu získavať od sedliakov. Oni zas mali záujem o lacnú pracovnú silu pri okopávaní a vyberaní zemiakov zo zeme alebo pri žatve, či zväžaní sena, alebo aj pri stavaní domov a rúbaní a uskladňovaní dreva na zimu. Rómovia tieto práce vykonávali a popritom im ponúkali aj svoje výrobky, za ktoré nepýtali iba peniaze, uspokojili sa aj s potravinami, šatstvom a so starým nábytkom, či potrebnými vecami do ich domácností. Takéto spoložitie sa stalo výhodným pre obidve strany a to sa prejavilo aj v udržiavaní úzkych vzťahov medzi rodinami Rómov a rodinami sedliakov. Neraz sa stávalo, že roľníci boli krstnými rodičmi detí z rómskych rodín, ktorí u nich pracovali. Na cestách po Slovensku bolo možné stretnúť aj skupiny kočujúcich Rómov, nežili tu len usadlí Rómovia. Kočujúci Rómovia sa so svojimi koňmi a vozmi presúvali z miesta na miesto. Boli to Rómovia so svetlejšou pleťou, výrazne farebným oblečením, neraz i so zlatými šperkmi. Boli rozdelení do niekoľkých skupín, ktoré sa líšili pomenovaním aj spôsobom života. Kalderašovia sa venovali spracovaniu medeneho plechu a z neho vyrábali medené kotlíky, ďalší Rómovia putovali mestami, obcami a brúšili nože a drôtovali hrnce a riad. Niektorí zbierali handry, kožu, kosti a perie, ktoré vymieňali za tovar, ktorý potrebovali v domácnostiach, ako napríklad cverny, ihly, smaltovaný riad, či porcelán. Rumunskí korytári boli ozajstnými majstrami, ktorí zhotovovali okrem lyžíc a varešiek aj misy a najmä korytá rozličných rozmerov. Kováči boli aj medzi kočovnými Rómami, ktorí si svoju vyhňu dokázali rozložiť aj v poli pod šírým nebom

a živili sa brúsením náradia. V 20. storočí rómske kováčstvo, ako aj väčšina ostatných tradičných rómskych remesiel pomaly ustupovali lacnejšej priemyselnej výrobe. Iba veľmi zriedkavo sa vyvinulo v žiadané umelecké kováčstvo alebo zámočníctvo (Rómske remeslá a povolania).

V príspevku sa zameriame na stručnú charakteristiku tradičných ľudových remesiel, ktoré sú vhodným námetom na ergoterapiu v edukačnom procese. Vymedzíme pojem ľudová výroba, domácka výroba, remeslo. Pojem ľudová výroba zahŕňa v etnografii ručné zhotovovanie úžitkových predmetov prevažne z miestnych surovín pre potrebu vlastnej rodiny i pre blízke okolie (Slovensko 3, Ľud II, 1975). „Ľudová výroba predstavuje rozsiahlu oblasť tradičnej ľudovej kultúry“ (Majling, 2004, s. 11). Časť výroby, najužšie spätá so životom dedinského obyvateľstva, sa formovala ako dedinské remeslo a domácka výroba. Domácka výroba je v literatúre charakterizovaná ako „špecializovaná ručná výrobná činnosť, ktorá nepotrebovala živnostenské oprávnenie, ako „výroba neprofesionálna, alebo maximálne poloprofesionálna“ (Kusý, 1974, s. 12). Predstavuje najstaršiu vývinovú formu výroby a ako zárobková činnosť sa uskutočňovala formou domáckej práce a domáceho priemyslu. Najskôr sa zhotovovali výrobky s úžitkovo-praktickou funkciou pre potreby svojej rodiny. Postupné zdokonaľovanie výrobných nástrojov a vzrastajúca zručnosť spôsobili, že výroba prevyšovala spotrebu, čím dochádzalo k jej špecializácii a vzniku remesiel.

Remeslo umožňovalo domáckym výrobcam produkovať množstvo výrobkov potrebných pre rozhodujúcu časť najmä vidieckeho obyvateľstva (Michalides, 1984). Vzniklo „v rámci spoločenskej delby práce oddelením od poľnohospodárstva“ (Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska – ďalej len „ELKS“ – II., 1995, s. 112). Ľudová remeselná výroba bola orientovaná predovšetkým na zhotovovanie predmetov každodennej potreby, výrobu riadu, náradia, nástrojov, a tiež dopestovaných rastlinných a živočíšnych produktov. Na výrobu sa používal najdostupnejší materiál pochádzajúci prevažne z vlastných zdrojov, prípadne získaný kúpou alebo zbieračstvom, ale aj materiál prinesený objednávateľom (Kiripolský, 1998).

Textil je jedným z najdôležitejších materiálov používaných na výrobu odevov a bytových textílií. Spracovávanie textilných vlákien na priadzu, tkaninu, pleteninu alebo čipku prešlo dlhým vývojom. Základnými surovinami využívanými na výrobu textílií boli ľan, konope a vlna. Tkáči sa zaoberali výrobou plátna, súkna, handričkových pokrovcov, preberaných tkanín a gúb na krosnách (Čellárová, 1997). Samotnému spracovaniu textílií predchádzal v minulosti zložitý technologický postup – od pestovania ľanu cez jeho zberanie, sušenie, rosenie, močenie, trepanie, česanie, pradenie, navíjanie, vyváranie, plákanie, sušenie. Tkanie predchádzalo snovanie – príprava osnovy, ktorá sa pred samotným tkaním umiestnila do krosien (Podolák, 1999).

Tkanie je jeden z najstarších spôsobov zhotovovania textilu. Jeho základom je striedavé zdvíhanie a klesanie sústav nití v osnove, medzi ktoré sa vkladá útok. Vyvinulo sa z pletenia a bolo známe už v neolite ako tzv. polotkanie, pri ktorom sa dala naraz zdvihnúť len jedna časť osnovných nití (napr. párne nite) a pod druhú sa útok vpletal postupne. Takto sa na juhozápadnom Slovensku vyrábali do pol. 20. stor. z pály mäsiarske tašky – cégre, z trste rohože ap.). Na území Slovenska boli až do 1. pol. 20. stor. známe viaceré podoby tkania – od výroby dna riečic z ličiek (tenké luby alebo prúžky lyka), z konských vlasov cez výrobu tkaníc tzv. predtkáčskymi technikami až po tkanie na krosnách, ktoré sa používali tak v domácej ako aj remeselnej výrobe (tkáčstvo). Zo všetkých spôsobov tkania je najviac mechanizované tkanie na horizontálnych krosnách, na ktorých sa vo vidieckom prostredí zhotovujú niektoré druhy tkanín dodnes. Začína šliapnutím na podnož spojenú s niteľnicou, ktorá klesne. Súčasne sa druhá niteľnica zdvihne, čím vznikne medzi niťami osnovy vodorovná ziva. Cez ňu tkáčka prevlečie pomocou člnka alebo paličky útok, brdom uloženým v bidle ho prirazí už k utkanej tkanine a súčasne šliapne na druhú podnož, pričom sa tento postup opakuje. Ďalšie úkony pri t. (preberanie ap.) závisia od väzby budúcej tkaniny alebo spôsobu jej zdobenia. Pri tkaní ľanových a konopných tkanín sa musela osnova, aby sa nedrala a netrhala, natierať odmaskou (šlichta, trilo – škrob z múky, z rozvarených zemiakov) alebo lojom a pod. (Techniky, uluv.sk). Preberaním sa nazýva technika vzorovania textílií pomocou dosky. Na jednej osnove sa pracuje dvoma útkami, z ktorých jeden tvorí základnú väzbu plátna a druhý (farebný) útok tvorí plastické ornamente prechádzaním striedavo nad a pod plátnom (Podolák, 1999).

Batika je spôsob zdobenia textílií pri farbení. Na Slovensku sa zachoval spôsob vzorovania vyväzovaním, nazývaný vyväzovaná batika. Pred farbením sa na textílii vytvoril vzávaním, zošívaním, všívaním rôznych drobných predmetov (kamienkov, fazuliek), šitím stehov základ budúceho vzoru. Pripravená textília sa zafarbila (v indigu u modrotlačiarov) a vzor mal neohraničené kontúry (Techniky, uluv.sk).

Prútie bolo najrozšírenejším materiálom domáckej výroby zameranej na výrobu rôznych pletených výrobkov. Najčastejšie využívané, tzv. zelené (neupravované) prútie, slúžilo na zhotovovanie výrobkov na hospodárske účely (rôznych košov, zásobníč). Neskôr sa začalo využívať parené, lúpané celé alebo štiepané prútie. Košíkárstvo je jedno z najstarších remesiel a ručnou prácou ostalo do súčasnosti. Nevyžadovalo špeciálne vyučenie, stačil pozorovací talent a šikovnosť. Košíky a koše sa pletli z lieskových lubov a vrbového prútia. Základnými nástrojmi košíkárov boli sekera, košíkársky nôž a šidlo – bodec (Čellárová, 1997).

Objavenie získavania kovu z rúd bolo významným medzníkom vo vývoji ľudskej spoločnosti. Význam spočíval v zvýšení produkcie poľnohospodárskej výroby používaním dokonalejšieho náradia, ktoré uľahčovalo prácu roľníkov (Čellárová, 1997). Kováčstvo sa považuje za najstaršie špecializované remeslo. V minulosti bývala kováčska dielňa - vyhňa majetkom obce a kováč ju dostával do prenájmu. Väčšinou bola umiestnená na okraji obce pri potoku. Najdôležitejším zariadením kováčskych vyhni bolo ohnisko, mechy, nákova, špeciálne kliešte, kladivá a nádoba s vodou (slúžiaca na zakaľovanie vykovaných tvarov). Kováči vyrábali rôzne nástroje a náradie (nože, motyky, sekery, rýle, vidly), bodno-sečné zbrane, časti dopravných prostriedkov (obruče, okutia, ráfy), architektonické prvky (mreže, kovania okien a dverí, ploty, brány, zábradlia), reťaze, klince, pánty a pod. Zariadenie, ktoré slúžilo na zvládnutie divých zvierat, sa nazývalo škola. (obr. 68) (Čellárová, 1997; Sulzenbacherová, 2003;).

Charakterizujem aktivity, ktoré boli realizované v rámci integrovaného projektu, v ktorom boli prvky tradičných ľudových remesiel začleňované do vyučovania viacerých predmetov primárneho vzdelávania. V triede, kde sa vyučovanie realizovalo, bola väčšina rómskych žiakov, ktorí pochádzali zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia.

Tkanie sa môže realizovať na tkáčskych krosnách, ak ich má škola k dispozícii, ale existujú aj jednoduchšie spôsoby, ktoré sú vhodné pre žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Napríklad tkanie pomocou tkacej doštičky, tkanie pomocou debničky, tkanie na rámičku, tkanie pomocou kartičiek, vytváranie zväčšeného modelu tzv. slniečkovej čipky. Aby si žiaci rozvíjali vzťah k tomuto remeslu spracúvajúcemu textilie, je možné absolvovať vychádzku alebo exkurziu do tkáčskej dielne ľudového remeselníka. Ďalšie aktivity s uplatňovaním tradičných ľudových remesiel môžu byť farbenie textílií batikovaním, vytváranie zápästkov alebo pletenie šnúročiek. Uvádzame postupy vymenovaných činností.

Tkanie na rámičku: Na kartónovom rámičku je pozdĺžne vytvorená osnova z bavlnených priadzí. Útok je tvorený nastrihanou cca 1,5 cm širokou úpletovou textíliou, ktorú žiaci preplietajú ponad a popod osnovné priadze vytvárajúc plátnovú väzbu.

Tkanie pomocou kartičiek: Pri tkaní kartičkami je každou dierkou kartičky prevlečená jedna priadza, pričom z každej kartičky prechádza zväzok osnovných priadzí medzierkami dreveného hrebienka, ktorý je na nich položený a súčasne ich aj napína. Postupným otáčaním kartičiek vzniká medzi spodnými a vrchnými priadzami ziva, ktorou je vnášaný útok. Spôsob otáčania kartičiek podmieňuje vzorovanie tkaníc.

Tkanie pomocou doštičky (obr. 1,2,3): Niekoľko metrov dlhú osnovu tvoria priadze vedené otvormi v priečkach doštičky a medzerami medzi nimi. Pohybom doštičky nadol a nahor sa medzi priadzami vedenými otvormi priečok a medzerami vytvára medzera (ziva), do ktorej sa pomocou zrolovaného výkresu s navinutou priadzou (nastrihanými prúžkami 2 cm širokej úpletovej textílie) vtkáva útok. Napnutie osnovy sa dosahuje fixovaním oboch koncov osnovy dvoma žiakmi. Dôležité je zdôrazniť žiakom ubíjanie útkovej priadze. Žiaci ľubovoľne striedajú rôznofarebnú útkovú priadzu.

Obr. 1 Tkanie pomocou doštičky

Obr. 2 Tkanie žiakov pomocou doštičky

Obr. 3 Žiacka práca

Tkanie pomocou debničky (obr. 4,5,6): Debničku možno vyrobiť zo škatule od topánok tak, že pomocou ihly vytvoríme osnovu z bavlnených priadzí vzdialených cca 1 cm, ktoré zároveň prevliekame medzerami tkacej doštičky. Postup je podobný ako pri tkaní pomocou tkacej doštičky.

Obr. 4 Tkanie pomocou debničky

Obr. 5 Tkanie žiakov pomocou debničky

Obr. 6 Žiacka práca

Pletenie v rukách (obr. 7): Potrebujeme 7 približne 60 cm dlhých priadzí (vlnené, bavlnené, mulinka, perlovka a pod.). Môžu byť všetky jednej farby, príp. vždy dve rovnakej alebo každá inej farby. Všetky priadze obidvoma koncami zviažeme na uzol a upevníme (pomocou spínacieho špendlíka alebo inej priadze napr. o nohu lavice). Každú priadzu navlečieme na 1 prst: ukazovák, prostredník, prsteník – na oboch rukách; malíček – na jednej ruke. Šnúročky možno pliesť tromi spôsobmi. 1) Malíčkom pravej ruky, ktorý nepridržiava priadzu, snímeme priadzu z ukazováka ľavej ruky. Priadze na ľavej ruke následne upravíme tak, že ukazovákom 2) Malíčkom ľavej ruky, ktorý je voľný, prevlečieme cez medzery vytvárané priadzami pravej ruky malíčka, prsteníka a ukazováka a zároveň z pravej ukazováka ľavým malíčkom snímeme priadzu. Priadze na pravej ruke upravíme tak, že ukazovákom snímeme priadzu z prostredníka, prostredníkom z prsteníka a prsteníkom z malíčka. Pravým malíčkom, ktorý ostane voľný, prevlečieme cez medzery vytvárané priadzami ľavého malíčka, prsteníka, prostredníka a ukazováka a zároveň z ľavého ukazováka pravým malíčkom snímeme priadzu. Priadze na ľavej ruke upravíme rovnakým

spôsobom ako predtým na pravej. 3) Postup je podobný ako v predošlom prípade. Ľavý malíček, ktorý je voľný, prevlečieme cez medzery vytvárané priadzami pravého malíčka, prsteníka a prostredníka, ale z pravého ukazováka snímeme priadzu zhora.

Pletenie na forme (obr. 8): Forma má tvar dreveného klátika tvaru zrezaného kužeľa, s dvomi radmi klinčekov – jeden rad po obvodu plášt'a kužeľa pri širšej podstave, druhý po obvodu plášt'a pri užšej podstave. Osnova budúcej pleteniny sa vytvára napnutím priadze striedavým obtáčaním klinčekov spodného a vrchného radu. Osnova sa preplieťa postupným obtáčaním dvoma pramienkami priadze okolo osnovej priadze v jednom rade. Podľa hrúbky priadze sa osnova preplieťa 4-6 priadzami, rozdelenými na 2 pramene. Podľa spôsobu a smeru obtáčania a zvolenej farebnosti pramienkov možno vytvárať zaujímavé vzory (Čellárová, 1997). Žiaci môžu namiesto formy použiť kotúč z toaletného papiera, na ktorom pomocou ihly a bavlnky vytvoria osnovu. Po obvodu vrchnej aj spodnej časti kotúča nalepia 2 prúžky papiera, na ktorých sú vyznačené miesta vpichu ihly (vzdialených 1 cm). Osnovu následne preplietajú postupným obtáčaním farebnými vlnenými priadzami pomocou hrubej ihly.

Obr. 7 Šnúročka – žiacka práca

Obr. 8 Zápästky – žiacke práce

Batikovanie (obr. 9,10) je spôsob zdobenja textílií pri farbení; možno ho považovať za predchodcu modrotlača. Tzv. vosková batika sa robí za pomoci vosku, ktorým sa na textíliu nakreslí vzor. Textília sa následne zafarbí, pričom si plochy, na ktorých bol nakreslený vzor zachovávajú pôvodnú farbu. Vyvážovaná batika je spôsob vzorovania vyvážovaním. Pred farbením sa na textílii vytvorí zvázovaním, zošivaním, všívaním rôznych drobných predmetov, šitím stehov základ budúceho vzoru. Pripravená textília sa zafarbí a vzor má podobné neohraničené kontúry ako vzory vytvárané voskom.

Obr. 9 Batikovanie

Obr. 10 Žiacke práce

Slniečková čipka (obr. 11,12): Napriek tomu, že sa slniečková čipka na Horehroní nevyužívala ani v odeve, ani v bytovom textile, pri oboznamovaní sa žiakov s tradíciami spracúvania textílií je možné využiť techniku pravidelného prevázovania - preplietania priadzí. Slniečková čipka sa vytvárala na princípe pravidelného preplietania lúčovite usporiadaných osnovných a útkových priadzí. Postup je možné vysvetliť žiakom prostredníctvom aktivity: žiaci stoja v kruhu a každý z nich drží v pravej aj v ľavej ruke špagát, ktorý je jedným koncom zviazaný v strede kruhu s ostatnými špagátmi. Žiak špirálovite preplieťa útok z nastrihanej cca 2 cm širokej úpletovej textílie

Obr. 11 Vytváranie „slniečkovej čipky“

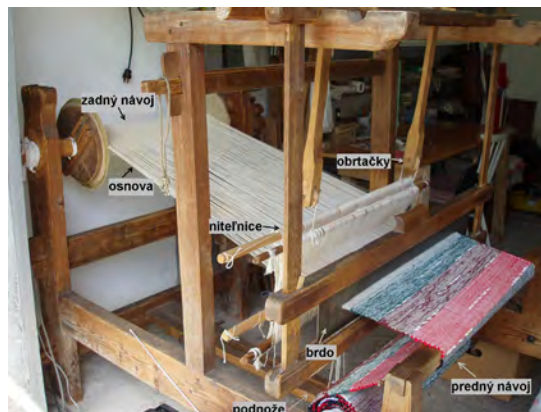
Obr. 12 „Slniečková čipka“

Výhodou spomínaných aktivít je, že náklady na materiálne zabezpečenie sú minimálne, možno využiť napríklad odpadový materiál z domácnosti, nepoužiteľné textilie, priadze, kartóny zo škatúl a pod. Na záver každej aktivity je vhodné, ak žiaci zhodnotia svoju prácu a prezentujú ju, napríklad sa môžu zahrať na redaktorov televíznych novín a vytvoriť reportáž o remeselných tradíciách svojich predkov. Pri využívaní ergoterapie s prvkami tradičných ľudových remesiel u rómskych žiakov a žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia je dôležité, aby akákoľvek pracovná činnosť bola založená na báze dobrovoľnosti a možnosti výberu. Musí ich oslovovať samotná činnosť, musí byť pre nich radosťou jej samotné vykonávanie.

Obr. 13 Exkurzia ku tkáčke

Obr. 14 Krosná

Bibliografia

- Centrum sociálnych služieb Fantázia – Kysucké Nové Mesto. [online]. Dostupné na: <http://www.dsskm.estranky.cz/clanky/ergoterapia.html>
- Čellárová L., 1997: Ľudové tradície a ľudové remeslá na Slovensku a ich využitie v štúdiu učiteľstva 1. st. ZŠ. Banská Bystrica.
- Deklarácia práv dieťaťa. [online] OSN, 20. Novembra 1959. Dostupné na: <http://www.fakty.sk/verbal/navrhy/184/>
- Domov sociálnych služieb Hrabiny v Novej Bani. [online]. Dostupné na: <http://www.dsshrabiny.sk/ergoterapia/>
- Domov sociálnych služieb v Batizovciach. [online]. Dostupné na: http://www.bbadmin.xf.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=65
- DSS Zavar v Humennom. [online]. Dostupné na: <http://www.dsshumanum.sk/ergoterapia.html>
- Ergoterapia v DSS Symbia. [online]. Dostupné na: http://www.symbia.sk/index.php?Itemid=5&id=22&option=com_content&task=view
- Horváthová J., 2009: Romové a výtvarné umění. W: Mluvme o Romech. Red. M. Kaleja, J. Knejp. Ostrava.
- Informačno-metodický materiál k integrácii žiakov so špeciálnopedagogickými potrebami do základných škôl s účinnosťou od 1. septembra 1999. [online]. Dostupné na: www.zask.sk/.../skolstvo/.../SSI-metodicky_material_k_integracii.pdf
- Informačno-metodický materiál k prijímaniu a integrácii žiakov so špeciálnymi výchovnovzdelávacími potrebami do stredných škôl (1. 9. 2000). [online]. Dostupné na: gsmo.vz.cz/vp/vp/integrovanii/integraciass.doc
- Jankovský J., 2001: Ucelená rehabilitace dětí s tělesným a kombinovaným postižením. Praha.
- Kaleja M., 2009: Edukativní strategické postupy při vyučování romských žáků; W: Mluvme o Romech. Red. M. Kaleja, J. Knejp. Ostrava.
- Kartotéka typových pozícií. W: Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. 2010. [online]. Dostupné na: <http://www.istp.sk/ktp/ergoterapeut-100335.php>
- Kiripolský M., 1998: Domácka výroba na Slovensku. W: Remeslo a jarmok na Slovensku. Bratislava.
- Kol. 1975. Slovensko, Ľud – II. časť. Bratislava.
- Kol. 1995: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska II. Bratislava.
- Koncepcia výchovy a vzdelávania detí so zdravotným postihnutím. [online]. Dostupné na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/SpVaV/Materialy/koncepcia_vychovy_deti_ZP.pdf>Vzdelávacie programy pre deti a žiakov so zdravotným znevýhodnením. [online]. Bratislava : ŠPU, 2009. [citované 2011-07-15] Dostupné na: <http://www.statpedu.sk/sk/Statny-vzdelavaci-program/VP-pre-deti-a-ziakov-so-zdravotnym-znevychodnenim.alej>
- Krížová J., Krupová I., 2007: Vybrané špecifiká regionálnej výchovy v okolí Banskej Bystrice. Banská Bystrica.
- Kusý M., 1974: Od remesla po design. Bratislava.
- Majling V., 2004: Ľudové remeslá na Slovensku. Banská Bystrica.
- Michalides P., 1984: Výtvarná kultúra výroby. Bratislava.
- Pfeiffer J., 1990: Ergoterapia II. Martin.
- Podolák J. et al, 1999: Hel'pa. Vlastivedná monografia obce. Martin.
- ReSocia, n.o. [online]. Dostupné na: <http://www.resocia.sk/index.php/ergotherapy>
- Roma in the Czech Republic. [online]. Dostupné na: <http://romove.radio.cz/en/clanek/21517>
- Rómske remeslá a povolania. [online]. Dostupné na: <http://www.romale.sk/newsread.php?newsid=7>
- Rómske remeslá a povolania. [online]. Dostupné: <http://www.romale.sk/newsread.php?newsid=7>
- Sulzenbacherová G., 2003: Zabudnuté remeslá a život na vidieku. Bratislava.
- Techniky. [online]. Dostupné na: <http://www.uluv.sk/sk/galeria/techniky/>
- Tradičné zamestnania a povolania. [online]. Dostupné: <http://romadocument.sk/index.php/sk/tradina-kultura/tradine-zamestnania-a-povolania.html>